

Dorota Kałuża-Kopias

Zakład Demografii i Gerontologii Społecznej UŁ

dkaluza@uni.lodz.pl

Migracje w przebiegu życia seniorów mieszkających w wielkich miastach

1 Wprowadzenie

Polska, jak większość krajów rozwiniętych, staje w obliczu starzenia się ludności. Dynamiczny wzrost liczby najstarszych mieszkańców (tzw. podwójne starzenie się) i ich problemy w najbliższych dekadach zdominują prawdopodobnie dyskurs dotyczący seniorów. Celem niniejszego wystąpienia jest próba poznania karier migracyjnych, jakie wystąpiły w życiu najstarszych seniorów, i głównych społeczno-ekonomicznych uwarunkowań decyzji o zmianie miejsca zamieszkania na poszczególnych etapach życia. Adresatami badania byli najstarsi mieszkańcy (po 75 roku życia) 5 największych miast w Polsce (Warszawy, Krakowa, Łodzi, Wrocławia i Poznania), w których zawansowanie procesu starzenia jest generalnie wyższe niż średnio w kraju. Do analizy karier migracyjnych seniorów posłużyła ankieta bezpośrednia, która umożliwia lepsze dotarcie do respondenta oraz kontrolę tego, kto w rzeczywistości odpowiada na pytania (czego nie możemy być pewni przy ankiecie pocztowej czy internetowej).

Rekonstrukcji kariery migracyjnej dokonano dzięki zebraniu szczegółowych informacji dotyczących zmiany miejsca zamieszkania (lub zmian jeśli w trakcie życia było ich więcej), w tym danych o powodach (motywach) migracji, wieku, w którym dokonana została migracja.

Punkt wyjścia stanowiła teza, że motywy migracyjne są zróżnicowane w zależności od fazy życia, w jakiej znajduje się jednostka, a kluczowe znaczenia dla podjęcia decyzji migracyjnych mają pewne przełomowe zdarzenia (tzw. punkty zwrotne przebiegu życia) występujące w życiu jednostki (m.in.: zawarcie małżeństwa, urodzenie dziecka, rozpoczęcie kolejnego etapu nauki, zmiana pracy, rozpad małżeństwa oraz wystąpienie niepełnosprawności). Badanie przeprowadzone zostało w miesiącach luty-sierpień 2016 r. w pięciu największych miastach w Polsce. W każdym z miast zostało przebadanych po 100 seniorów, którzy mieli ukończony 75. rok życia.

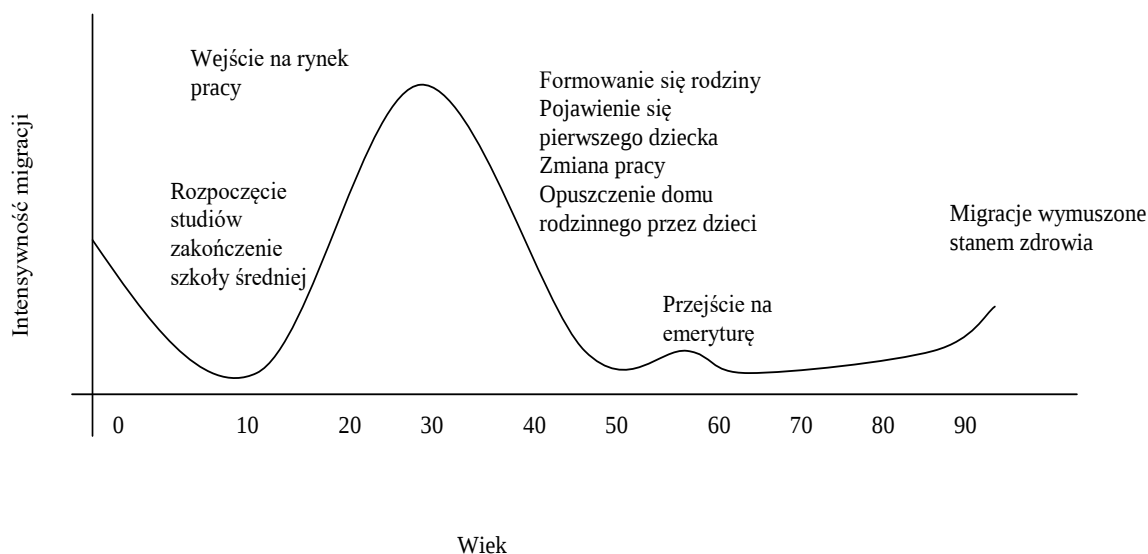
Wyniki badania ankietowego wskazują, iż zmiana miejsca zamieszkania towarzyszyła seniorom na różnych etapach ich życia. Nie wystąpiła ona jednak u wszystkich badanych osób starszych, a w przypadku tych, których dotyczyła, można zauważyć, że występowały wspólne dla różnych grup wieku motywy przemieszczeń charakterystyczne dla realizowanych przez seniorów w trakcie ich życia karier (edukacyjnej, rodzinnej, zawodowej, zdrowotnej).

2. Migracje a przebieg życia

Migracje ludności są procesem selektywnym ze względu na wiek. Najwyższa skłonność do migracji przypada zwykle na osoby w wieku 20-30 lat, następnie intensywność przemieszczeń maleje wraz z wiekiem. Wzrost migracji widoczny jest również wśród najmłodszych, którzy towarzyszą w przeprowadzkach rodziców oraz często niewielki wzrost przemieszczeń zaznacza się również wśród najstarszych generacji. Taki wzorzec migracji ze względu na wiek – z niewielkimi przesunięciami – występuje w większości krajów europejskich (Rogers, Castro 1981).

Podstawą tych prawidłowości jest zbiór zdarzeń występujących w życiu człowieka (Warnes, 1992). Prawdopodobieństwo migracji odnosi się do różnego z perspektywy etapu życia prawdopodobieństwa zajścia m.in. takich zdarzeń w życiu jednostki, jak: podjęcia nauki oraz jej zakończenie, pierwszej pracy i przejście na emeryturę, moment założenia rodziny i pojawienia się dzieci oraz jej rozpadem (wdowieństwo i rozwód), jak również pogorszeniem się stanu zdrowia (Kley, Mulder, 2010; Michielin, Mulder, 2008; Geist, McManus, 2008; Wiseman, 1980; Rogers, 1990; La Parra, Mateo, 2008). Inaczej mówiąc wzorzec migracji według wieku uzależniony jest od przebiegu najważniejszych karier (edukacyjnej, małżeńskiej, zawodowej) realizowanych przez jednostkę w trakcie jej życia (rys. 1).

Rys. 1 Wzorzec migracji ze względu na wiek a najważniejsze zdarzenia w życiu człowieka

Źródło: Bernard, A., Bell, M. (2012). *A comparison of internal migration age profile smoothing methods*. Working Paper 2012/01. Queensle Centre for Population Research, The University of Queensle.

3. Migracje seniorów z wielkich miast Polskich

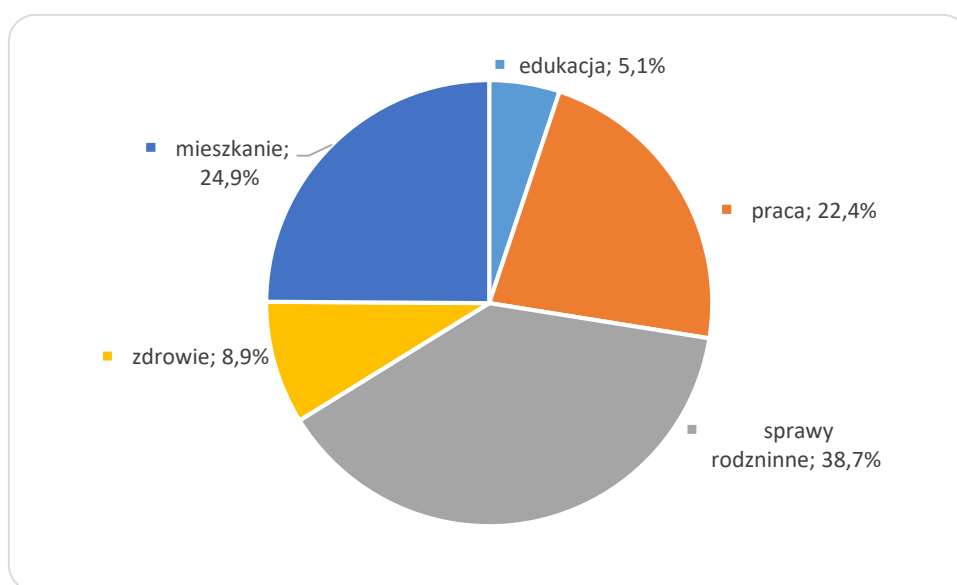
W niniejszym punkcie przyjrzymy się, jak przebiegała kariera migracyjna seniorów mieszkających w wielkich miastach. Ponieważ, prezentowane dane dotyczące charakterystyk demograficznych badanych oraz powodów zmiany miejsca zamieszkania dla każdego z miast osobno były na tyle mało liczne, iż nie można było zastosować zwyczajowo używanych wskaźników struktury. Ponadto nie występowały znaczące różnice¹ między miastami w zaznaczanych przez respondentów (zarówno kobiet, jak i mężczyzn) wariantach odpowiedzi. W związku z tym większość prezentowanych danych dotyczących przemieszczeń będzie prezentowana dla obu płci oraz wszystkich miast łącznie.

W przypadku seniorów zamieszkujących w wielkich miastach Polski, najczęstszym powodem zmiany miejsca zamieszkania w trakcie życia były sprawy rodzinne (38,7%) rys. 2, w tym dominowało założenie własnej rodziny (zawarcie związku małżeńskiego – 38,4%). Ponadto, wśród czynników związanych z rodziną 23% respondentów wskazujących czynniki rodzinne jako główny powód zmiany miejsca zamieszkania podawało fakt urodzenia się dziecka, 16,6%

¹ W celu oceny istotności różnic wykorzystany został test niezależności chi-kwadrat. W tym przypadku test potwierdził, na poziomie istotności $\alpha=0,05$, że nie ma istotnych różnic w strukturach procentowych udzielania poszczególnych odpowiedzi wśród kobiet i mężczyzn mieszkających w analizowanych miastach.

towarzyszyło rodzinie, a niespełna 11% zmieniło miejsce zamieszkania w wyniku rozwodu. Utrata współmałżonka na skutek zgonu była głównym powodem zmiany miejsca zamieszkiwania w niespełna 4%. Wśród pozostałych powodów związanych z rodziną (wariant inne czynniki – 6,9%) seniorzy wymieniali chęć osiedlenia się bliżej rodziny, pomoc w wychowaniu wnuków, opieka nad członkiem rodziny oraz szeroko rozumiane czynniki związane z lepszymi perspektywami dla rozwoju dzieci (lepszą infrastrukturą szkolną i kulturalną).

Rys. 2. Główne przyczyny zmiany miejsca zamieszkania w % [N=322]

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych

Nieco rzadziej (24,9%) respondenci wskazywali na warunki mieszkaniowe jako główny powód zmiany miejsca zamieszkania, w tym głównie złe warunki mieszkaniowe w poprzednim miejscu zamieszkania (47,9%), a następnie zwracali uwagę na atrakcyjność przyszłej okolicy zamieszkania (29,8%). Wariant odpowiedzi inny zaznaczyło 17% seniorów, którzy jako powód zmiany zamieszkania wymieniali: otrzymanie mieszkania zakładowego, spółdzielczego, odziedziczenie lub wybudowanie domu.

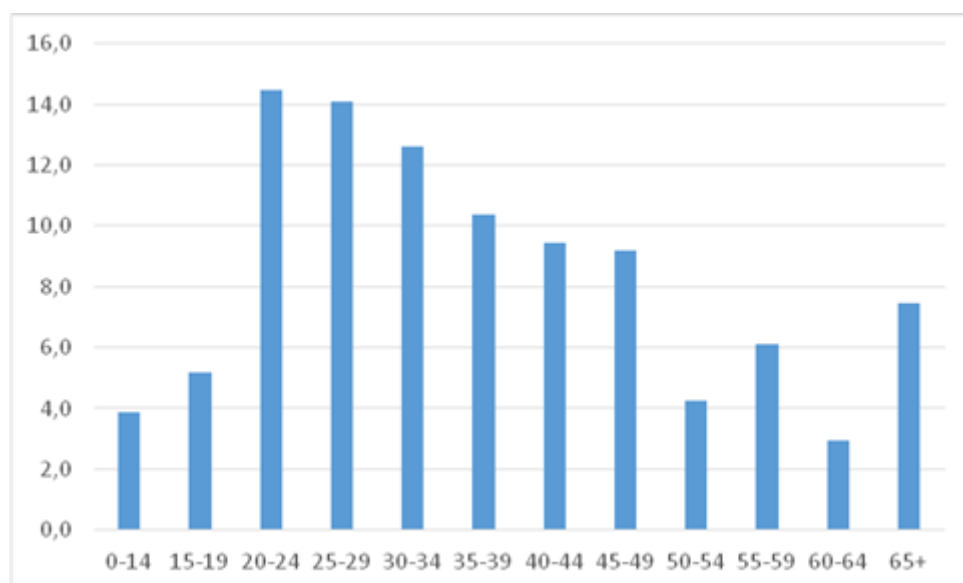
Zmiana miejsca zamieszkania miała również związek z pracą (22,4%). Spośród motywów związanych z pracą najczęściej wskazywano możliwość uzyskania lepszej oferty pracy (68,6%) następnie uciążliwe dojazdy do pracy (17,1%) oraz utratę pracy (10,3%). Pierwsza praca stanowiła główny powód zmiany miejsca zamieszkania tylko dla 4% respondentów.

Na potrzeby zdrowotne jako główny motyw zmiany miejsca zamieszkania wskazywało 9% seniorów, wśród których najczęściej respondenci wymieniali potrzebę opieki ze strony rodziny lub instytucji (47%), lepszy dostęp do służby zdrowia (32%) oraz leczenie i rehabilitację (21%).

Wśród pozostałych powodów przemieszczeń wymieniane były edukacja (nauka i studia - 5%). Płeć respondenta nie miała większego wpływu na przyczyny mobilności.

Istotne znaczenie dla podejmowania decyzji o zmianie miejsca zamieszkania i motywów tej zmiany miał wiek (rys 3). Dzisiejsi seniorzy najbardziej mobilni byli mając 20-29 lat, w tym wieku na zmianę miejsca zamieszkania zdecydowało się około 40% respondentów. Po 35. roku życia liczba przemieszczeń systematycznie malała, by znów wzrosnąć w wieku 55-59 lat i po 65. roku życia. Seniorzy, którzy przenieśli się, będąc dzieckiem bądź nastolatkiem, stanowili około 9%.

Rys. 3 Zmiana miejsca zamieszkania według wieku (w %wszystkich przemieszczeń)

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych

Główne przyczyny zmiany miejsca zamieszkania wiązały się z fazą życia, w jakiej znajdowali się seniorzy. Dzieci i młodzież (0-14 lat) w zdecydowanej większości towarzyszyły rodzicom w przemieszczeniach (83%), zaś czynnik edukacyjny jako powód migracji był znacznie mniejszy (17%). W przypadku nastolatków (15-19 lat) edukacja – nauka i studia – były najistotniejszym powodem zmiany miejsca zamieszkania (56%), a na kolejnych miejscach

znalazły się: zawarcie związku małżeńskiego (31%), oferta bardziej atrakcyjnej pracy (10%) i uzyskanie pierwszej pracy (3%). Dla osób najbardziej mobilnych (20-29 lata) na plan główny przy podejmowaniu decyzji o zmianie miejsca zamieszkania wysuwały się motywy związane z założeniem rodziny (zawarcie małżeństwa 39% dla osób w wieku 20-24 i 30% dla 25-29), a następnie oferta bardziej atrakcyjnej pracy (26% - 20-24 lata i 30% - 25-29 lat). Inne czynniki rodzinne (urodzenie dziecka, towarzyszenie rodzinie) czy warunki mieszkaniowe były mniej istotne dla ruchliwości tej grupy wieku. Wśród osób między 30. a 34. rokiem życia dominujące powody przenosin były związane z pracą (oferta bardziej atrakcyjnej pracy 23%, utrata pracy 6%), a następnie chęcią poprawy warunków mieszkaniowych (21%), sprawy rodzinne, a zwłaszcza zawarcie małżeństwa, miały znacznie mniejsze znaczenie niż w przypadku dwudziestolatków. Wśród 35-39-latków, najbardziej istotnym powodem zmiany miejsca zamieszkania było urodzenie się dziecka (42%), na drugim miejscu znalazły się motywy związane z pracą, wśród których dominowały uciążliwe dojazdy (18%). W przypadku czterdziestolatków i pięćdziesięciolatków najistotniejsze znaczenie miała chęć poprawy warunków mieszkaniowych i atrakcyjna okolica zamieszkania. Wraz z wiekiem, przy podejmowaniu decyzji o zmianie miejsca zamieszkania traciły na znaczeniu takie zdarzenia w życiu jak: zawarcie małżeństwa czy urodzenie dziecka oraz motywy związane z rynkiem pracy, zaś zyskiwały motywy mieszkaniowe, jak również zaczęły pojawiać jako powody mobilności: wdowieństwo, rozwód oraz czynniki związane ze zdrowiem, które w przypadku osób po 60. roku życia były dominującą przyczyną przemieszczeń. Dla ponad 60% osób po 75. roku życia powodem zmiany miejsca zamieszkania była potrzeba opieki ze strony rodziny bądź instytucji, również istotny odsetek (32%) starszych osób zmianę miejsca zamieszkania uzasadniało koniecznością leczenia i lepszym dostępem do służby zdrowia. Ponadto, wśród osób po 75. roku życia wśród motywów rodzinnych przemieszczeń respondenci wskazywali, iż to dzieci wywierały presję na przeprowadzkę rodziców do miasta, w którym mieszkali, również sami seniorzy wyrażali chęć przeprowadzki do dzieci, tłumacząc to samotnością.

Przemieszczenia w przebiegu życia polskich seniorów nie odbiegał w swym ogólnym kształcie od wzorca przemieszczeń obserwowanych w innych krajach (Bernard, Bell, Charles-Edwards 2014). Zatem migracje w okresie dzieciństwa związane były z migracją towarzyszącą, wśród nastolatków stanowiły etap w rozwoju kariery edukacyjnej, zaś w szczytowym okresie przemieszczeń, przypadającym na wiek 20-29 lat, uwarunkowane były zawarciem związku małżeńskiego równolegle z czynnikami związanymi z rozwojem kariery zawodowej, w kolejnych fazach życia zależne były od czynników związanych z rozwojem rodziny

(urodzeniem dziecka) i podnoszeniem standardów zamieszkiwania. W siódmej dekadzie życia na plan pierwszy wysuwały się czynniki zdrowotne. Jednocześnie wyższa mobilność występowała w przypadku wystąpienia zdarzeń związanych z rozpadem małżeństwa (wdowieństwem oraz śmiercią współmałżonka).

Analiza wzorców przemieszczeń w przebiegu życia seniorów z wielkich miast wskazywała również na występowanie istotnego związku między wiekiem, w którym dokonuje się ruch wędrowniczy, a jego charakterem – migracja, przeprowadzka. Migracje występowały na wcześniejszych etapach życia seniorów niż przeprowadzki w granicach gminy. Biorąc pod uwagę główne motywy przemieszczeń, można założyć, że w momencie osiągnięcia stabilizacji rodzinnej i zawodowej w wielkim mieście skłonność do przemieszczeń na większe odległości malała. Rosło za to znaczenie przemieszczeń w granicach miasta wynikających najczęściej z podnoszeniem standardu miejsca zamieszkania.

Podkreślić należy również, że na przebieg migracji w życiu badanych seniorów istotny wpływ miał czynnik historyczny. W przypadku badanej subpopulacji, roczników urodzonych przed wojną i w jej trakcie, na przebieg kariery migracyjnej wpływ wywarła polityka państwa wiążąca się z silnym interwencjonizmem w sferę życia społeczno-gospodarczego, który przejawiał się m.in. kolektywizacją rolnictwa, nacjonalizacją przemysłu, wprowadzeniem ograniczeń meldunkowych w wielkich miastach.

4. Podsumowanie

Przemieszczenia w przebiegu życia polskich seniorów nie odbiegały w swym ogólnym kształcie od wzorca przemieszczeń obserwowanych w innych krajach (Bernard, Bell, Charles-Edwards 2014). Zatem migracje w okresie dzieciństwa związane były z migracją towarzyszącą, wśród nastolatków stanowiły etap w rozwoju kariery edukacyjnej, zaś w szczytowym okresie przemieszczeń, przypadającym na wiek 20-29 lat, uwarunkowane były zawarciem związku małżeńskiego równolegle z czynnikami związanymi z rozwojem kariery zawodowej, w kolejnych fazach życia zależne były od czynników związanych z rozwojem rodziny (urodzeniem dziecka) i podnoszeniem standardów zamieszkiwania. W siódmej dekadzie życia na plan pierwszy wysuwały się czynniki zdrowotne. Jednocześnie wyższa mobilność związana była z występowaniem zdarzeń związanych z rozpadem małżeństwa (wdowieństwem oraz śmiercią współmałżonka).

Podkreślić należy również, że na przebieg migracji w życiu badanych seniorów istotny wpływ miał czynnik historyczny. W przypadku badanej subpopulacji, roczników urodzonych przed wojną i w jej trakcie, na przebieg kariery migracyjnej wpływ wywarła polityka państwa wiążąca się z silnym interwencjonizmem w sferę życia społeczno-gospodarczego, który przejawiał się m.in. kolektywizacją rolnictwa, nacjonalizacją przemysłu, wprowadzeniem ograniczeń meldunkowych w wielkich miastach.

Literatura:

- Bernard, A., Bell, M. (2012). *A comparison of internal migration age profile smoothing methods*. Working Paper 2012/01. Queensle Centre for Population Research, The University of Queensle
- Bernard, A., Bell, M., Charles-Edwards, E. (2014), *Life-Course Transitions and the Age Profile of Internal Migration*, „*Population and Development Review*” 40(2), s. 213-239
- Geist, C., McManus, P. A. (2008), *Geographical mobility over the life course: Motivations and implications*, „*Population, Space and Place*”, 14(4), s.283-303.
- Kley, S. A., Mulder, C. H. (2010). Considering, planning, and realizing migration in early adulthood. The influence of life-course events and perceived opportunities on leaving the city in Germany. *Journal of housing and the built environment*, 25(1), 73-94.
- La Parra D., Mateo M.A., 2008, Health status and access to health care of British nationals living on the Costa Blance, Spain, „*Ageing and Society*”, 28 (1), s. 85–102.
- Michielin, F., Mulder, C. (2008). *Geographical distances between adult children and their parents in the Netherlands*, „*Demographic Research*” 17, s. 655-78.
- Rogers A., 1990, Return migration to region of birth among retirement –age persons in the United States, „*Journal of Gerontology: Social Sciences*”, 5, s. 128–134.
- Rogers, A., Castro, L. J. (1981), *Model migration schedules*, IIASA Research Report
- Warnes, T. (1992), *Migration and the life course*, „*Migration processes and patterns*” 1 s. 175-187.
- Wiseman R.F., 1980, Why older people move: Theoretical issues, „*Research on Aging*”, 2(2), s. 141–154.